

Tożsamość jako projekt refleksyjny a ambiwalencje jej statusu wobec matryc władzy dyscyplinujące

W kontekście teorii późnonowoczesnej tożsamość interpretowana jest jako konstruowany przez podmiot projekt refleksyjny i pochodna kreatywności jednostki. Może być więc traktowana jako atrybut rozwijany dzięki mechanizmom transgresji, emancypacji oraz jako pochodna Foucaultowskich technik siebie. Jednocześnie jednak tak rozumiana tożsamość funkcjonuje w ambiwalentnej relacji z mechanizmami władzy. Można przyjąć, że funkcjonuje w antagonistycznej relacji z pochodnymi matryc władzy nowoczesnej, ale jednocześnie podporządkowuje się miękkiemu, symbolicznemu i płynnemu pochodnym matryc władzy specyficznych dla późnej nowoczesności. Przedmiotem analiz podjętych w niniejszym artykule jest tożsamość traktowana jako projekt refleksyjny, ale jednocześnie uwikłana w złożone mechanizmy władzy nowoczesnej i ponowoczesnej.

Tożsamość jest kategorią o charakterze interdyscyplinarnym. Stawia ona istotną zmienną analizowaną w teoriach pedagogicznych, psychologicznych, socjologicznych. Konsekwencją wielości podejmowanych dyskursów są liczne definicje tejże kategorii, w których kontekście jako kluczowe eksponowane są różne elementy. Na potrzeby niniejszego tekstu jako definicję roboczą kategorii tożsamości przyjąć można ujęcie Edmunda Wnuk-Lipińskiego, który traktuje tożsamość jako interpretację samego siebie, odpowiedź na pytanie o to, kim jestem w określonych okolicznościach. Stanowi ona źródło zindywidualizowanych znaczeń, jakie aktor społeczny przypisuje swoim relacjom ze światem społecznym¹.

¹ E. Wnuk-Lipiński: *Świat międzyepoki. Globalizacja, demokracja, państwo narodowe*. Kraków: Znak, 2004, s. 207–208.

W kontekście dyskursu późnonowoczesnego rozwinięta została koncepcja tożsamości traktowanej jako konstrukcja społeczna oraz projekt refleksyjny kreowany przez aktora społecznego, tym samym podkreślono jej ulokowanie strukturalne, intersekcyjność, zmienność i kontekstualność².

Pomocne w tak zorientowanej analizie okazuje się odniesienie do socjologii wiedzy. W ujęciu Michela Foucaulta tożsamość jest konstruowana przez odwołanie do zróżnicowanych matryc wiedzy związanej między innymi z biologią, medycyną, psychiatrią, penologią, ekonomią. Na ich podstawie konstruowane są tzw. gry prawdy, w odniesieniu do których tworzone są techniki społeczne i skrypty służące narracjom na temat tożsamości³. Matryce wyróżnione przez Foucaulta uzupełnić można o matryce będące pochodnymi typów wiedzy wyróżnionych przez Roberta Mertona. Są nimi: mit, podanie, wiedza ludowa; wiedza religijna (obejmującą dogmaty kościelne oraz intuicję emocjonalną); wiedza mistyczna; filozofia i metafizyka; wiedza pozytywna oraz wiedza technologiczna⁴. Pomocne jest także odniesienie do ideologicznie ugruntowanych modeli normatywnych, w takim kontekście Carol Gilligan wskazuje na nacechowany ambiwalencją status tożsamości genderowej rozwijanej jednocześnie (w tym samym kontekście społecznym późnonowoczesnego społeczeństwa USA) poprzez odniesienie do matryc patriarchy i norm demokratycznych⁵. Podejmowane na gruncie poszczególnych matryc narracje na temat tożsamości mogą być spójne, ale mogą być też antagonistyczne. W efekcie podmiot konstruujący własną tożsamość społeczną przez uczestnictwo w różnych instytucjach może doznawać dysonansu⁶.

Michel Foucault wyróżnia także cztery typy technik służących rozumieniu siebie, są to:

- techniki produkcji związane z tworzeniem przedmiotów, ich przetwarzaniem i manipulowaniem nimi;
- techniki systemu znaków dotyczące posługiwania się znaczeniami, sensami, symbolami;

² Por. A. Giddens: *Nowoczesność i tożsamość. „Ja” i społeczeństwo w epoce późnej nowoczesności*. Tłum. A. Szulżycka. Warszawa: PWN, 2001.

³ M. Foucault: *Techniki siebie*. W: Idem: *Filozofia. Historia. Polityka. Wybór pism*. Tłum. D. Leszczyński, L. Rasiński. Warszawa-Wrocław: PWN, 2000, s. 247.

⁴ R.K. Merton: *Teoria socjologiczna i struktura społeczna*. Tłum. E. Morawska, J. Wertenstein-Żuławski. Warszawa: PWN, 1996, s. 506–507.

⁵ C. Gilligan: *Chodźcie z nami! Psychologia i opór*. Tłum. S. Kowalski. Warszawa: Krytyka Polityczna, 2013, s. 25.

⁶ Przykładem mogą być narracje na temat tożsamości gejów i lesbijek podejmowane w kontekście dyskursu naukowego oraz w kontekście dyskursu związanego z nauką społeczną Kościoła katolickiego.

- techniki władzy określające systemowo i kulturowo uznane zachowania jednostek, dyscyplinujące je, podporządkowujące systemowo uznanym celom i dominacji, uprzedmiotawiające podmiot;
- techniki siebie, związane z dążeniem do wypracowywania określonych atrybutów własnej tożsamości; są to atrybuty o charakterze kognitywnym, behawioralnym, odnoszącym się do kategorii stylu życia, określany jest przy tym cel, do którego jednostka dąży (może on być związany z kreowaniem określonego modelu tożsamości i biografii, rozwinięciem kompetencji, bądź uzyskaniem będących przedmiotem wiary gratyfikacji eschatologicznych)⁷.

Zdaniem Michela Foucaulta każda z wymienionych technik związana jest z matrycami władzy; implikują one występowanie określonych form dyscyplinowania i szkolenia jednostek, których przedmiotem są nie tylko kompetencje, ale głównie postawy⁸. Jednocześnie jednak pozwalając sobie na przejście do zupełnie innej perspektywy teoretycznej i nawiązując do klasycznej teorii Józefa Koźmieleckiego, można stwierdzić, że elementy związane z każdą z wymienionych przestrzeni działania człowieka mogą być przedmiotem transgresji. Człowiek może kreować nowe przedmioty, znaki, symbole, strategie działania bądź wykorzystywać już istniejące w alternatywny wobec dotychczasowego sposób⁹. W takim rozumieniu transgresja może przyjmować charakter działań oporowych. Transgresja w rozumieniu Koźmieleckiego to zarówno działania, jak i akty kognitywne o charakterze twórczym, ekspansywnym, innowacyjnym i intencjonalnym. Jednostka za ich pomocą przekracza granice dotychczasowych doświadczeń oraz rozwija nowe, ważne wartości, a przy tym holistycznie rozwija swoją osobowość¹⁰.

Można przyjąć, że w kontekście późnej nowoczesności ma miejsce reaktywacja aktualności klasycznej, związanej z grecko-rzymską filozofią normy troski, dbałości o siebie oraz zajmowania się sobą. Dbłość o siebie w znaczeniu klasycznym, zgodnie z interpretacją Foucaulta, odnosi się do czynnego uczestnictwa w przestrzeni politycznej, kreowania satysfakcjonujących relacji intymnych, troski o zdrowie, status materialny¹¹. Tak rozumiana dbłość o siebie jest realizowana w toku całej biografii człowieka, nie osiąga ona etapu finalnego, a jej celem jest uzyskanie

⁷ M. Foucault: *Techniki siebie...*, s. 247–248.

⁸ Ibidem, s. 249.

⁹ Przykładem może być przekraczanie granic kategorii związanych z rolami płciowymi, habitusami stratyfikacyjnymi itp.

¹⁰ J. Koźmielecki: *Społeczeństwo transgresyjne. Szansa i ryzyko*. Warszawa: Wydawnictwo Akademickie „Żak”, 2004, s. 12; Idem: *Psychotransgresjonizm. Nowy kierunek w psychologii*. Warszawa: Wydawnictwo Akademickie „Żak”, 2007, s. 20.

¹¹ M. Foucault: *Techniki siebie...*, s. 255.

całkowitego spełnienia życia¹². W nawiązaniu do *Alkibiadesa* Platona Foucault łączy kategorię troski o siebie z poznaniem siebie, jednocześnie troska o siebie i aktywność polityczna współwystępują z sobą¹³.

Interpretację Foucaulta zestawić można z ponowoczesnym dyskursem dotyczącym tożsamości, w którym jest ona traktowana jako kategoria polityczna i stanowi przedmiot poprzedzającej kategorię „prawo do tożsamości” polityki emancypacji oraz polityki życia¹⁴. W centrum polityki tożsamości ulokowana jest refleksja nad różnicą. Zdaniem Lawrence’a Grossberga wynika ona z założenia, że poszczególne grupy społeczne dysponują możliwością autonomicznego zdefiniowania siebie oraz własnego działania. Jednocześnie jednak Grossberg przyjmuje, że istotne jest uwzględnienie specyfiki funkcjonujących w przestrzeni społecznej praktyk władzy oraz artykulacji interesów, wskazując, że w studiach nad polityką tożsamości zasadne okazuje się uzupełnienie perspektywy związanej z modelem opresji, opierającej się na antynomii opresor – podmiot podporządkowany oraz modelu transgresyjnego, polegającego na antynomii opresja – opór modelem uzupełniającym transformacyjnej praktyki, zakładającym identyfikację perspektyw współpracy przedstawicieli różnych grup na rzecz zmiany społecznej¹⁵. Nowoczesny charakter polityki emancypacji opiera się na żądaniach dotyczących równych praw życiowych dla przedstawicieli różnych modeli tożsamościowych (związanych z kategorią płci, rasy, przynależności klasowej, etnicznej itp.). Celem tej polityki było przezwyciężanie eksploatacji oraz traktowanych jako niesprawiedliwe (opierające się na kategorii zmiennych niezależnych) nierówności. Typowo późnonowoczesny charakter ma natomiast polityka życia. Stanowi ona kontynuację nawiązań do nowoczesnego dyskursu dotyczącego kwestii sprawiedliwości, równości i partycypacji, jednocześnie łącząc je z kategoriami takimi, jak styl życia i samookreślenie się przez podmiot. Bazuje ona na partykularności podmiotu, będąc oskarżeniem nowoczesnego modelu człowieczeństwa uniwersalnego jako kreującego nisze dyskryminacji (rasizmu, klasizmu, seksizmu), również na założeniu, że tożsamość może być kreowana na bazie zróżnicowanych interesacyjnych konfiguracji, które wymykają się preferowanym w modelu nowoczesnym klasyfikacjom¹⁶. Nawiązując do feministycznych strategii

¹² Ibidem, s. 260.

¹³ Ibidem, s. 256.

¹⁴ M. Jacyno: *Kultura indywidualizmu*. Warszawa: PWN, 2007, s. 19.

¹⁵ L. Grossberg: *Tożsamość i studia kulturowe. Tendencje rozwojowe i alternatywy*. Tłum. Z. Melosik, J. Andrzejczak. W: *Kultura popularna i (re)konstrukcje tożsamości*. Red. A. Gromkowska-Melosik. Poznań-Leszno: Wydawnictwo WSH w Lesznie, 2007, s. 13–14.

¹⁶ M. Jacyno: *Kultura indywidualizmu...*, s. 19–21.

oporu wobec modelu androcentrycznego i patriarchalnego, bell hooks wskazuje na znaczenie dla polityki tożsamości wspólnoty i relacji polegających na solidarności¹⁷.

Refleksyjne konstruowanie tożsamości może prowadzić do uzyskiwania jej queerystycznego modelu. Jest to rodzaj tożsamości typowo ponowoczesnej, kreowanej poprzez zakwestionowanie naturalnego statusu nowoczesnych opozycji i również nowoczesnego imperatywu definiowania się podmiotu poprzez deklarowanie przynależności do nich. Queeryzacja tożsamości określa prawo do eksperymentowania z jej formami i traktowania każdej jej wersji jako zrelatywizowanego i skarnawalizowanego terenu gry semantycznej. Określa ona opór wobec nowoczesnego, metanarracyjnego założenia, że każda jednostka musi dysponować tożsamością stałą, stabilną i koherentną, a cechy jej tożsamości muszą zawierać się w obrębie nowoczesnych definicji. Teoria *queer* stanowi teren uprawiania różnych modeli analiz dotyczących tożsamości, stanowi między innymi teren krytyki polityki tożsamości wyciszającej różnice (wynikające ze zmiennych kulturowych, etnicznych, związanych z tożsamością seksualną, rasową itp.), stanowi teren interpretacji tożsamości jako za każdym razem wielorakiej/wieloaspektowej, wreszcie stanowi teren uprawiania refleksji, których autorzy zakładają sceptycyzm wobec wszelkich kategoryzacji, traktując je jako ograniczające perspektywy rozwoju jednostek. W kontekście refleksji teoretycznej zakładają również koncentrację na doświadczeniach jednostek i grup reprezentujących statusy marginalne, w dalszej kolejności jednak zakładając wyprowadzenie wniosków dotyczących mechanizmów funkcjonowania wybranych zjawisk i obiektów w obrębie szerszego kontekstu społecznego – zwłaszcza w nawiązaniu do takich kategorii, jak władza, kreowanie znaczeń, organizacja społeczna itp.¹⁸ Jest to model określający politykę prowokacji. Opiera się on na założeniu o dysponowaniu przez jednostkę prawem do konstruowania własnej tożsamości, do jej afirmacji i ekspresji, stanowiąc przy tym założenie o możliwości podejmowania dialogu z obowiązującymi normami, ich redefiniowania oraz odwracania ich znaczeń, pozwala ukierunkować przy tym działania polityczne podmiotu na przełamywanie opozycyjnych binarności¹⁹.

¹⁷ b. hooks: *Teoria feministyczna. Od marginesu do centrum*. Tłum. E. Majewska. Warszawa: Krytyka Polityczna, 2013.

¹⁸ S. Epstein: *A Queer Encounter: Sociology and the Study of Sexuality*. In: *Queer Theory/Sociology*. Ed. S. Seidman. Oxford-Cambridge MA: Blackwell Publishers, 1996, s. 156.

¹⁹ Ibidem, s. 153–154; S. Roseneil: *The Heterosexual/Homosexual Binary: Past, Present and Future*. In: *Handbook of Lesbian and Gay Studies*. Eds. D. Richardson, S. Seidman. London-Thousand Oaks-New Delhi: Sage, 2002, http://sage-ereference.com/hdbk_lgs/Article_n3.html [10.09.2013], s. 2.

Zgodnie z tezą Małgorzaty Jacyno, w kontekście późnej nowoczesności zmienne związane z ewaluacją jakości życia zogniskowane zostały na zdolności do podejmowania innowacji oraz eksperymentów związanych z tożsamością i stylami życia. Podmiotowość w takim kontekście jest traktowana jako zdolność i prawo do dokonywania wyborów, a podstawowe wartości specyficzne dla późnonowoczesnej kultury indywidualizmu, to: sprawczość, wolność, autentyczność i poczucie godności²⁰. Pomimo ponowoczesnego statusu tożsamości jako projektu refleksyjnego nadal uwikłana jest ona w konteksty władzy o charakterze opresyjnym. Specyficzna dla kontekstu późnonowoczesnego jest jednak popularność dyskursów demaskujących matryce opresji związanej z dyscyplinowaniem potencjałów, dążenia do samorealizacji, transgresji, ekspresji, zachowania poczucia własnej godności. Do dyskursu nauk społecznych wprowadzona została kategoria „toksyczność relacji blokujących rozwój potencjałów funkcjonujących w nich osób”, uzależniających je i opartych na przemoc²¹. Przejawami będącej pochodną przemocy symbolicznej i zinternalizowanej represji są takie doznawane przez podmiot stany rzeczy, jak: brak poczucia bezpieczeństwa, niskie poczucie własnej wartości, poczucie alienacji, poczucie nieadekwatności²².

Polityka afirmacji życia nie okazała się jednak rewolucyjnym czynnikiem zmiany systemu społecznego, gdyż została wchłonięta jako norma określająca funkcjonowanie rynku konsumpcji²³. Stał się on źródłem symboli określających tożsamości jak również pozwalających je dowolnie symulować. Zgodnie z diagnozami dotyczącymi stanu społeczeństwa ponowoczesnego opracowanymi przez Jeana Baudrillarda społeczeństwo konsumpcji ostentacyjnej zanurzone jest w przestrzeni symulacji, w której konsument nie ma szans ucieczki przed manipulacyjnym wpływem reklamy prezentującej przedmiot konsumpcji w sposób fetyszystyczny. Reklama zawiera obietnicę uzyskania dowolnego modelu tożsamościowego, stylu i standardu życia, więzi społecznych²⁴.

Aktor społeczny może jednak rozwijać różnicowane postawy wobec przestrzeni konsumpcji i inwigilacji. Może wchodzić z nimi w refleksyjną grę, kreując własną tożsamość w sposób queerystyczny i skarnawalizowany. Może także naiwnie ufać obietnicom dyskursu konsumeryzmu i inwigilacji. Może wreszcie w sposób refleksyjny konstruować własną tożsamość w sposób oporowy wobec nich.

²⁰ M. Jacyno: *Kultura indywidualizmu...*, s. 23.

²¹ Ibidem, s. 21.

²² Por. ibidem.

²³ Por. ibidem, s. 22.

²⁴ J. Baudrillard: *Symulacja i symulakry*. Tłum. S. Królak. Warszawa: Sic!, 2005, s. 95–98.

Działania oporowe mogą być podejmowane w odniesieniu do różnych matryc władzy dyscyplinującej. Władza jest najczęściej w naukach społecznych definiowana jako zdolność jednego podmiotu do wywarcia na inny podmiot takiego wpływu, w którego wyniku podjęcie on działania, jakich poza tymże wpływem nie chciałby realizować²⁵. Z kolei na pojęcie dyscypliny wskazuje Max Weber, definiując je jako szansę „natychmiastowego, automatycznego i schematycznego posłuszeństwa wobec rozkazu [...], wynikającą z wyćwiczonego nastawienia”²⁶. Pojęcie to oznacza także „»wyćwiczenie« bezkrytycznego i uległego posłuszeństwa [...]”²⁷. W sytuacji, gdy władza przyjmuje charakter opresyjny, jej konsekwencją są drastycznie ograniczone możliwości podmiotów podporządkowanych w zakresie podejmowania przez nie wyborów dotyczących własnych biografii²⁸. Jej konsekwencją jest dyskryminacja, czyli nierówne traktowanie czy niekorzystne wyróżnienie jednostki ze względu na reprezentowane przez nią cechy, głównie należące do kategorii zmiennych niezależnych, takich jak płeć, rasa, wiek, orientacja seksualna, odziedziczona przynależność stratyfikacyjna, tożsamość etniczna itp.²⁹. Można założyć, że w kontekście społeczeństwa późnonowoczesnego przyjmującego afirmację tożsamości nadal jest ona dyscyplinowana przez stosowanie strategii władzy i przemocy symbolicznej. W ujęciu Pierre’a Bourdieu i Jeana Claude’a Passerona przemoc symboliczna polega na narzucaniu znaczeń, którym arbitralnie nadawana jest prawomocność. Według przywołanych socjologów istotne jest stratyfikacyjne ułożenie praktyk przemocy symbolicznej, w efekcie w instytucjach oświatowych i społecznych reprodukowany jest habitus preferowany przez dominującą klasę społeczną. Dostęp do cenionych zasobów okazuje się z kolei uwarunkowany rozwinięciem kompetencji działania odpowiednio do reguł w nim implikowanych³⁰. Rozwinięta przez podmiot kompetencja krytycznego myślenia i relatywizowania dyskursów dominujących w kontekście poszczególnych instytucji, przyjmowania wobec nich postawy ironicznej, pozwala jednak tego typu praktykom, by wymykały się władzy.

Można założyć tezę, że w kontekście społeczeństw potransformacyjnych, funkcjonujących w niejasnej, pogranicznej przestrzeni nowoczes-

²⁵ J.C. Ransom: *Foucault's Discipline. The Politics of Subjectivity*. London–Durham: Duke University Press, 1997, s. 11.

²⁶ M. Weber: *Gospodarka i społeczeństwo. Zarys socjologii rozumiejącej*. Tłum. D. Lachowska. Warszawa: PWN, 2002, s. 40–41.

²⁷ Ibidem.

²⁸ Por. b. hooks: *Teoria feministyczna...*, s. 34.

²⁹ K. Olechnicki, P. Załęcki: *Słownik socjologiczny*. Toruń: Graffiti BC, 2004, s. 49–50.

³⁰ P. Bourdieu, J.C. Passeron: *Reprodukcja. Elementy teorii nauczania*. Tłum. E. Neymann. Warszawa: PWN, 2006, s. 73–80.

ności i późnej nowoczesności, tożsamość znajduje się w nacechowanej ambiwalencją sytuacji. Aktor społeczny zachęcany jest zarówno do dynamicznego jej rekonstruowania odpowiednio do propozycji rynku konsumpcji (preferowana jest w takiej sytuacji tożsamość o typowo kalejdoskopowym, niestabilnym charakterze), jak również zachęcany jest do potwierdzania (bądź symulowania) jej nowoczesnego charakteru, podporządkowanego założeniom typowym dla tego modelu norm w kontekście instytucji publicznych. W efekcie jednostka jest zachęcana do kreatywności nieograniczonej w przestrzeni skarnawalizowanej, podczas gdy funkcjonując w kontekście instytucji takich, jak: szkoła, Kościół i jednostki podlegające państwu, jest zobligowana do przestrzegania reguł związanych z normami genderowymi (realizowanie założeń wynikających z heteronormatywności) czy też klasowymi (np. respektowanie reguł związanych z dress-codem, deklarowanie określonych preferencji dotyczących stylu życia, gustów itp.). Również późnonowoczesny etos nowej klasy średniej zawiera w sobie potencjał dyscyplinujący. Jednostka jest zobligowana do systematycznego kontrolowania wypełniania założonych standardów dotyczących zarządzania własną tożsamością i funkcjonowania w kontekście relacji społecznych³¹.

Jest to tożsamość konstruowana w kontekście systemów władzy odpowiadających opisywanym przez Michela Foucaulta rozmytym i potencjalnie wszechobecnym mechanizmom panoptykonicznym, a jeszcze bardziej mechanizmom zinternalizowanego panoptikonu³². Towarzyszą im przy tym nowoczesne mechanizmy normalizacji i ujarzmiania tożsamości. Do kwestii tej odnoszą się także Zygmunt Bauman i David Lyon, którzy stawiają tezę, że miękkie, marketingowe, polegające na uwodzeniu konsumenta, technikach PR i rozbudzaniu pragnień działania instytucji panoptycznych sprzyjają rozwijaniu postaw konformizmu, podczas gdy opresyjne formy praktyk panoptykonicznych wywołują opór³³. Bauman i Lyon wskazują na koncepcję płynnej inwigilacji, której podlega jednostka w kontekście społeczeństwa późnonowoczesnego. Podobnie jak opisywany przez Baudrillarda konsument czerpiący przyjemność z możliwości obserwowania się w trakcie aktywności wyboru towarów na monitorze kamery przemysłowej, również użytkownik Facebooka czerpie przyjemność z ekspresji własnej tożsamości bądź symulowania jej w przestrzeni wirtualnej. Znajdowanie się pod panoptykoniczną

³¹ Por. A. Giddens: *Nowoczesność i tożsamość...*; M. Jacyno: *Kultura indywidualizmu...*, s. 26.

³² Por. Z. Melosik: *Tożsamość, ciało i władza w kulturze instant*. Kraków: Oficyna Wydawnicza „Impuls”, 2010.

³³ Z. Bauman, D. Lyon: *Płynna inwigilacja. Rozmowy*. Tłum. T. Kunz. Kraków: Wydawnictwo Literackie, 2013.

obserwacją i podleganie ewaluacji ze strony innych użytkowników jest traktowane jako stan normy, podczas gdy zaniedbanie aktualizacji profilu powoduje poczucie nieadekwatności³⁴.

Podsumowując, można przyjąć, że analizowana w kontekście dekonstruktywistycznej teorii ponowoczesnej tożsamość jest terenem praktykowania przez aktora społecznego własnej kreatywności, dokonywania transgresji, dekonstruowania oraz rekonstruowania poprzez wykorzystanie nowych zmiennych projektu siebie. Uznanie różnicowania tożsamości w postlokalnej zglobalizowanej przestrzeni społecznej jest przy tym czynnikiem zawierającym potencjał transformacyjny służący kreowaniu nowych jakości życia społecznego związanych z negocjowaniem przestrzeni społecznej tak, aby stanowiła teren świadomej tolerancji³⁵ współistnienia różnorodności. Jednocześnie jednak kategoria „tożsamość” w kontekście uwarunkowań późnonowoczesnych ma specyficzny, ambiwalentny wobec systemów władzy, status, jest traktowana jako projekt refleksyjny, efekt, a także środek emancypacji i transgresji podmiotu, choć w subtelny, oparty na technikach uwodzenia i fetyszyzacji sposób jest konstruowana przez nacechowany przemocą symboliczną dyskurs konsumeryzmu oraz płynnej inwigilacji.

W kontekście późnej nowoczesności tożsamość staje się przedmiotem kreacji, może to być kreacja skarnawalizowana, bądź też może ona stać się narzędziem praktyk oporu. Pomimo ulokowania prowadzonych analiz głównie w kontekście dyskursu socjologicznego można uznać, że przytoczone elementy hipotez dotyczących diagnoz stanu rzeczy społeczeństwa późnonowoczesnego posiadają konkretne implikacje pedagogiczne. Są one głównie związane z paradygmatem pedagogiki społecznej, w której centrum znajdują się takie kategorie, jak potencjały ludzkie i społeczne, emancypacja, *empowerment*, aktywizacja i rewitalizacja³⁶. Można przyjąć, nawiązując do refleksji Lawrence’a Grossberga, że preferowaną matrycą normatywną określającą funkcjonowanie środowisk wychowawczych jest w kontekście późnej nowoczesności model transformacyjnej praktyki zakładający kreowanie wspólnej przestrzeni przez przedstawicieli różnych modeli tożsamościowych.

³⁴ Por. ibidem, s. 39–78.

³⁵ Pomocna jest w tym kontekście interpretacja kategorii tolerancji jako atrybutu demokracji przyjęta przez Marię Ossowską: *Wzór demokracji*. Lublin: Daimonion, 1992.

³⁶ Por. Radziewicz-Winnicki A.: *Pedagogika społeczna*. Warszawa: Wydawnictwa Akademickie i Profesjonalne, 2008.

Bibliografia

- Baudrillard J.: *Symulacja i symulakry*. Tłum. S. Królak. Warszawa: Sic!, 2005.
- Bauman Z., Lyon D.: *Płynna inwigilacja. Rozmowy*. Tłum. T. Kunz. Kraków: Wydawnictwo Literackie, 2013.
- Bourdieu P., Passeron J.C.: *Reprodukcja. Elementy teorii nauczania*. Tłum. E. Neymann. Warszawa: PWN, 2006.
- Epstein S.: *A Queer Encounter: Sociology and the Study of Sexuality*. In: *Queer Theory/Sociology*. Ed. S. Seidman. Oxford–Cambridge MA: Blackwell Publishers, 1996.
- Foucault M.: *Techniki siebie*. W: Idem: *Filozofia. Historia. Polityka. Wybór pism*. Tłum. D. Leszczyński, L. Rasiński. Warszawa–Wrocław: PWN, 2000.
- Giddens A.: *Nowoczesność i tożsamość. „Ja” i społeczeństwo w epoce późnej nowoczesności*. Tłum. A. Szulżycka. Warszawa: PWN, 2001.
- Gilligan C.: *Chodźcie z nami! Psychologia i opór*. Tłum. S. Kowalski. Warszawa: Krytyka Polityczna, 2013.
- Grossberg L.: *Tożsamość i studia kulturowe. Tendencje rozwojowe i alternatywy*. Tłum. Z. Melosik, J. Andrzejczak. W: *Kultura popularna i (re)konstrukcje tożsamości*. Red. A. Gromkowska-Melosik. Poznań–Leszno: Wydawnictwo WSH w Lesznie, 2007.
- hooks b.: *Teoria feministyczna. Od marginesu do centrum*. Tłum. E. Majewska. Warszawa: Krytyka Polityczna, 2013.
- Jacyno M.: *Kultura indywidualizmu*. Warszawa: PWN, 2007.
- Kozielecki J.: *Psychotransgresjonizm. Nowy kierunek w psychologii*. Warszawa: Wydawnictwo Akademickie „Żak”, 2007.
- Kozielecki J.: *Spółeczeństwo transgresyjne. Szansa i ryzyko*. Warszawa: Wydawnictwo Akademickie „Żak”, 2004.
- Melosik Z.: *Tożsamość, ciało i władza w kulturze instant*. Kraków: Oficyna Wydawnicza „Impuls”, 2010.
- Merton R.K.: *Teoria socjologiczna i struktura społeczna*. Tłum. E. Morawska, J. Wertenstein-Żuławski. Warszawa: PWN, 1996.
- Olechnicki K., Załęcki P.: *Słownik socjologiczny*. Toruń: Graffiti BC, 2004.
- Ossowska M.: *Wzór demokracji*. Lublin: Daimonion, 1992.
- Radziewicz-Winnicki A.: *Pedagogika społeczna*. Warszawa: Wydawnictwa Akademickie i Profesjonalne, 2008.
- Ransom J.C.: *Foucault's Discipline. The Politics of Subjectivity*. London–Durham: Duke University Press, 1997.
- Roseneil S.: *The Heterosexual/Homosexual Binary: Past, Present and Future*. In: *Handbook of Lesbian and Gay Studies*. Eds. D. Richardson,

- S. Seidman. London-Thousand Oaks-New Delhi: Sage, 2002. http://sage-ereference.com/hdbk_lgs/Article_n3.html [10.09.2013].
- Weber M.: *Gospodarka i społeczeństwo. Zarys socjologii rozumiejącej*. Tłum. D. Lachowska. Warszawa: PWN, 2002.
- Wnuk-Lipiński E.: *Świat międzyepoki. Globalizacja, demokracja, państwo narodowe*. Kraków: Znak, 2004.

Ewa Bielska

Identity as a reflexive project, and ambivalence about its status against disciplinary power

Summary: The object of presented analysis is identity treated as an area of social agents' emancipation and transgression. There are presented issues related to the chosen aspects of identity, emancipation and life politics. There is also indicated the specificity of identities' status in the context of modern and post-modern matrix of disciplinary power.

Key words: identity, transgression, emancipation, identity politics, disciplinary power

Ewa Bielska

Die Identität als ein nachdenklicher Projekt und die Zwiespältigkeit dessen Status angesichts der Formen der Disziplinarmacht

Zusammenfassung: Zum Gegenstand der Analyse wird die als Gebiet der Emanzipation und der Transgression des Menschen betrachtete Identität. Die Verfasserin äußert sich zu den mit Identitätspolitik, Emanzipationspolitik und Lebenspolitik verbundenen Fragen. Sie betont den spezifischen Status der im Kontext der modernen und postmodernen Formen der Disziplinarmacht angesiedelten Identität.

Schlüsselwörter: Identität, Transgression, Emanzipation, Identitätspolitik, Disziplinarmacht